

21. ROZWIJANIE WŁASNYCH UMIEJĘTNOŚCI I ZDOLNOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Umiejętności i zdolności pozwalają realizować indywidualne cele. Troska o rozwój i wykorzystanie posiadanego potencjału wyrażają się w realizacji życiowych pasji, głębokim przeżywaniu rzeczywistości i własnej egzystencji. Przynosi to pożytek zarówno jednostce, jak i całemu społeczeństwu.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdobycie wiedzy na temat własnych zasobów – umiejętności, zdolności w celu wykorzystania ich w codziennym życiu; identyfikacja mocnych i słabych stron jako potencjalnych obszarów do dalszej pracy i rozwoju.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie młodzieży w duchu szacunku do siebie samego, własnych możliwości i ograniczeń.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poznawanie własnych zasobów w kontekście planowania dorosłego życia zawodowego.
- Mocne i słabe strony – co mnie wzmacnia, co mnie ogranicza.
- Znaczenie moich zdolności i umiejętności dla społeczeństwa.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Umiejętności i zdolności tworzą indywidualny zestaw cech każdego człowieka podkreślający jego wyjątkowość.
- Posiadane umiejętności i zdolności rozwijają się w kontakcie z innymi ludźmi.
- Umiejętności i zdolności służą budowaniu wspólnego dobra.

→ ZASADY

- Nie wywyższam się z powodu posiadanych umiejętności i zdolności.
- Dzielę się posiadanymi umiejętnościami i zdolnościami.
- Pomagam osobom, które mają problemy w nauce.
- Współdziałanie prowadzi do wytworzenia efektu synergii.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Odpowiednia motywacja stymuluje rozwój i buduje poczucie własnej wartości w oczach dziecka.
- Wspieranie dziecka w poznawaniu jego zdolności i umiejętności jest stałym elementem procesu wychowania.
- Oczekiwania i wymagania należy dostosować do możliwości dziecka.

→ ZASADY

- Wychowuję w duchu akceptacji dla mocnych i słabych stron dziecka i innych osób.
- Dzielę się z dzieckiem własną wiedzą i doświadczeniem ze wskazaniem na wartości.
- Pomagam dziecku kształtować jego wybory tak, aby mogło rozwijać swoje talenty.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła wspiera motywację ucznia do pracy nad sobą oraz pomaga mu w rozwijaniu jego talentów.
- Każdy uczeń odznacza się odmiennym zestawem umiejętności i zdolności.

- Zadaniem wychowawcy jest adekwatne reagowanie w sytuacjach zauważonej bierności lub stwierdzonego braku motywacji u ucznia.

→ ZASADY

- Zachęcam ucznia do zaangażowania się w aktywności rozwijające talenty i zainteresowania.
- Pokazuję, że wspieranie innych i dzielenie się własną wiedzą to dobro, które wraca.
- Nauczam, że każdy uczeń ze swoim indywidualnym zestawem uzdolnień, wnosi wartości w budowanie społeczeństwa.
- Reaguję na przejawy dyskryminacji i poniżania słabszych uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Pogadanka na temat wrodzonych i nabytych umiejętności i zdolności cechujących każdego ucznia. Uczestnicy opowiadają o swoich pasjach i talentach.

Do refleksji może zachęcić wspólnie obejrzany film:

- *Cyrk motyli* (ang. *Butterfly Circus*), reż. Joshua Wigerl, USA 2009.
- *Wśród chwastów* (fr. *Mauvaises herbes*), reż. Kheiron (właśc. Manouchehr Tabib), Francja 2018.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Człowiek jako istota społeczna z natury realizuje się w pełni w relacji z innym człowiekiem. Każdy dysponuje indywidualnym zestawem umiejętności i zdolności, które powinien rozwijać dla dobra własnego i dla dobra innych ludzi, zarówno bliskich, jak i społeczeństwa. W ten sposób przekracza swój indywidualizm w duchu solidarności i buduje społeczeństwo oparte na wartościach. Na progu dorosłego życia istotne w tym względzie jest wzmacnianie motywacji młodych ludzi do samowychowania i troski o rozwój własnych zdolności i umiejętności, choćby uczestnicząc w kołach zainteresowań i innych formach aktywności pozalekcyjnej.

1.10. ZAGROŻENIA

Na dorastającego człowieka czyhają różnorakie zagrożenia. Z jednej strony przecenianie własnych zdolności i umiejętności może prowadzić do egoizmu, pychy i zarozumiałości, przejawiających się w pogardzie dla innych ludzi. Z drugiej zaś strony brak motywacji do rozwoju własnych umiejętności i zdolności może prowadzić do ograniczenia aktywności jedynie do zdobywania stopni, niezdrowej rywalizacji, a niekiedy do całkowitego braku motywacji i stagnacji. Istnieje bowiem ryzyko, że ludzie młodzi nie przyjmą do swoich zasad życiowych dbałości o samorozwój. Świadomość swoich mocnych i słabych stron wiąże się natomiast z wyborem drogi życiowej i realizacją powołania, dającymi satysfakcję i poczucie spełnienia.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

” – Chybaś waszmość diabeł – przerwał Kmicic – albo masz inkluza. Bóg wi-
dzi, daleko mi teraz do samochwalstwa, bo z tamtego świata wracam, alem
to sobie przed spotkaniem waćpana zawsze myślał: jeżelim nie pierwszy
w Rzeczypospolitej na szable, tom drugi. Tymczasem niesłychana rzecz! Toż ja
bym pierwszego cięcia nie odbił, gdybyś waćpan chciał. Powiedz mi, gdzieś się
tak wyuczył?

– Miało się trocha przyrodzonych zdolności – odrzekł pan Michał – i oj-
ciec od małego wkładał, którego nie raz mi mówił: „Dał ci Bóg nikczemną po-
stać, jeśli się ludzie nie będą ciebie bali, to się będą z ciebie śmieli”. Potem też,
u wojewody ruskiego w chorągwi służąc, douczyłem się reszty. Było tam kilku
mężów, którzy śmiało mogli mi stawić czoło.

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 90.

KOMENTARZ

Henryk Sienkiewicz (1846-1916) w *Potopie* – druga z powieści tworzących *Trylogię* – głównym bohaterem czyni młodego chorążego orszańskiego Andrzeja Kmicica. Akcja powieści toczy się w latach 1655-1657. W przytoczonym fragmencie Kmicic, świadomy wysokiego poziomu swoich umiejętności, z pokorą i podziwem przyznaje, że spotkał rywala, który go przewyższa talentem. Sytuację tę wykorzystuje jako doskonałą okazję do nauki i dalszego doskonalenia swoich umiejętności. W odpowiedzi pana Michała padają natomiast istotne aspekty optymalnej ścieżki rozwoju – zdolności wrodzone, które zostały pomnożone przez pracę własną z mistrzem, reprezentowanym w tym przypadku przez ojca pana Michała, a dalej przez kolejnych nauczycieli, z którymi bohater miał do czynienia w ciągu swojego życia.

Okres dorastania zazwyczaj wiąże się z wyborem przyszłej drogi życiowej. Potrzebne jest właściwe rozeznanie własnego pozytywnego potencjału i dostrzeżenie swoich mocnych stron. Uczniowi na tym etapie rozwoju w osiągnięciu zamierzonych celów mogą pomóc zdobyte i wciąż doskonalone umiejętności. Pozwalają one odnaleźć się w dalszym życiu, również zawodowym.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Starożytni greccy filozofowie postrzegali zróżnicowanie posiadanych przez ludzi umiejętności i zdolności przez pryzmat dostosowania do pełnienia określonych zadań przez poszczególne osoby. Arystoteles proponował podział obywateli według kryterium kompetencji intelektualnych niezbędnych do wykonywania przez nich określonych funkcji w państwie. W ujęciu współczesnym, według Mieczysława Alberta Krapca, adekwatne korzystanie z posiadanych zdolności przyczynia się do ubogacenia osoby i osiągnięcia doskonałości, ponieważ „spełnianie dobra dla siebie i drugich ubogaca i siebie i ludzką społeczność. Im bardziej bowiem człowiek rozumny i ubogacony rozumie w poznaniu, im tenże człowiek jest lepszy dla drugich, bardziej twórczy – tym lepsza jest społeczność zrzeszona z takich właśnie ubogaconych osób”¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Rozwój jest procesem wpisanym w naturę człowieka. Jego istotnym elementem jest dbałość o własne umiejętności i zdolności. „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych [...], zdolności mają charakter ogólny [...]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki”².

W wychowaniu wyróżnia się pedagogikę zdolności, która dąży do zapewnienia wychowankom takich warunków, w których będą mogli harmonijnie i wszechstronnie rozwijać swój potencjał. Sprzyja temu stworzenie opartej na modelowaniu relacji „mistrz-uczeń” między twórczym nauczycielem a wychowankiem³. Wiąże się to z otwartością nauczyciela na ciągłe doskonalenie, rozwój kompetencji i wprowadzanie w swojej praktyce zawodowej innowacyjnych, celowych i wartościowych zmian mających na względzie dobro ucznia.

1 A.M. Krapiec, *Starzenie się – dojrzewanie człowieka*, „Studia Philosophiae Christianae” 2000, nr 2, s. 108.

2 W. Okoń, *Zdolność*, w: tegoż, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 485.

3 Por. A. Góralski, *Zasadnicze przesłanki skuteczności wychowania zdolnych. Szkice do pedagogiki zdolności*, Wydawnictwo JPBP, Warszawa 1991, s. 7.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W psychologii do opisu osobowości, w tym temperamentu, odnosi się pojęcie cechy, podczas gdy do opisu inteligencji odnosi się pojęcie zdolności⁴. W tym ujęciu jako zdolność rozumie się „potencjalne możliwości jednostki, przejawiające się w poziomie (stopniu trudności i szybkości) wykonywania zadań i rozwiązywania problemów”⁵. Howard Gardner, twórca teorii wielu inteligencji, wyodrębnił siedem typów inteligencji: językowa (zdolności językowe), logiczno-matematyczna (zdolności matematyczne i logiczne; „myślenie naukowe”), przestrzenna (zdolność tworzenia w umyśle modeli przestrzennych i operowania nimi), muzyczna, cielesno-kinestetyczna (zdolności angażujące ciało), interpersonalna (zdolność skoncentrowana na „my”, umożliwiająca rozumienie innych, współdziałanie i zarządzanie nastrojami i motywacją) oraz intrapersonalna (zdolność skoncentrowana na „ja” umożliwiająca tworzenie adekwatnego modelu siebie i autorefleksji nad własnymi emocjami)⁶.

Zgodnie z humanistyczną koncepcją człowieka każdy posiada pozytywny potencjał, który może urzeczywistnić poprzez samorealizację rozumianą jako rozwój i wzrost osobowości⁷. Poszerzanie dotychczasowego potencjału jednostki, dzięki posiadanym talentom, umożliwia realizację zamierzonych celów i podnosi poziom satysfakcji⁸.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Zdolności są darami, którymi Bóg obdarzył każdego człowieka, aby ten czynił z ich pomocą dobro. Jezus w przypowieści o talentach (Mt 25,14–30) podkreśla, że obdarzeni tymi darami nie mogą ich zachować jedynie dla siebie, lecz zobowiązani są do ich pomnażania i dzielenia się nimi z innymi ludźmi dla wspólnego dobra. Obdarowanie talentami jest zróżnicowane zarówno pod względem rodzajowym, jak i ilościowym, co daje niepowtarzalny zestaw cechujący każdego człowieka postrzeganego jako dzieło Boże.

4 Por. J. Strelau, B. Zawadzki, *Psychologia różnic indywidualnych*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 766.

5 Tamże, s. 772.

6 Por. tamże, s. 828.

7 Por. P.K. Oleś, K. Drat-Ruszczak, *Osobowość*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, dz. cyt., s. 684.

8 Por. B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 127.

Według św. Tomasza z Akwinu umiejętność jako jeden z siedmiu darów Ducha Świętego „doskonali rozum praktyczny w ocenie czynności, których należy dokonać”⁹. W kwestii wiary dar ten pozwala, bez studiów i procesu nauczania, dostrzegać w świecie stworzonym obecność Boga jako przyczyny wszechrzeczy.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” W ten oto kontekst: rodziny i społeczeństwa, które jest Waszą Ojczyzną, zostaje stopniowo wpisany temat, który również pozostaje w bliskiej łączności z przypowieścią o talentach. Stopniowo bowiem rozpoznajecie ów „talent” czy też owe „talenty”, jakie są właściwe każdemu i każdej i zaczynacie się nimi twórczo posługiwać, zaczynacie je pomnażać – a dzieje się to przez pracę. Jakaż jest w tej dziedzinie przeogromna skala możliwych kierunków, uzdolnień, zainteresowań! Nie podejmuję się ich tutaj wyliczać, nawet przykładowo, zachodzi bowiem obawa, że można by więcej przeoczyć, niż uwzględnić. Zakładam więc całą ową różnorodność i wielokierunkowość. Świadczy ona zarazem o wielorakim bogactwie odkryć, jakie niesie ze sobą młodość. Można powiedzieć, nawiązując do Ewangelii, że młodość to czas rozpoznawania talentów. Równocześnie zaś jest to czas wchodzenia na wielorakie szlaki, po których rozwijała się i nadal rozwija cała ludzka działalność, praca i twórczość.

↑ PS 12.

” Człowiek z przypowieści jest samym Chrystusem, słudzy – uczniami, a talenty są darami, które im powierza. Owe dary, obok naturalnych zalet, są bogactwami, które Pan Jezus zostawił nam w spuściznie, abyśmy je dobrze wykorzystali: [...] Dzisiejsza przypowieść mówi przede wszystkim o tym, z jakim wewnętrznym nastawieniem należy przyjąć i wykorzystać ten dar. Nastawieniem błędnym jest lęk: sługa, który boi się swego pana i lęka się jego powrotu, chowa monetę pod ziemię, i nie przynosi ona żadnego pożytku. [...] Przypowieść uwydatnia jednak bardziej dobre owoce przyniesione przez uczniów, którzy byli szczęśliwi, że otrzymali dar, nie ukryli go z bojaźnią i zazdrością, ale go wykorzystali,

9 Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna* I-II, q. 68, a. 4. W artykule pierwszym tej samej kwestii Akwinata rozstrzyga, że ten dar jest jednocześnie cnotą („Wiele spośród wyliczonych w Piśmie św. darów należy do cnót, tak np. mądrość, umiejętność i wiedza są cnotami umysłowymi, rada należy do roztropności, pobożność do sprawiedliwości, męstwo jest również cnotą obyczajową. A więc cnoty nie różnią się od darów”, Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna* q. I-II, q. 68, a. 1). Cyt. za: Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 11, *O sprawnościach* (1-2, qu. 49-70), tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983, s. 69.

dzieląc się nim z innymi, przekazując go. Tak, to co Chrystus nam ofiarował, rośnie, kiedy ofiarujemy to innym. Jest to skarb, który musi być rozdany, za-inwestowany, dzielony ze wszystkimi, jak uczy wielki szafarz talentów Jezusa, jakim jest Paweł Apostoł.

↑ Benedykt XVI, *Skarbem otrzymanym od Chrystusa trzeba się dzielić z innymi*. „Anioł Pański”, 16.11.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_16112008.html [dostęp: 31.08.2022].

” Człowiek z przypowieści przedstawia Jezusa, sługami jesteśmy my, a talenty to dziedzictwo, które Pan nam powierza. Co jest dziedzictwem? Jego Słowo, Eucharystia, wiara w Ojca niebieskiego, Jego przebaczenie..., krótko mówiąc, wiele rzeczy, Jego najcenniejsze dobra. To jest dziedzictwo, które On nam powierza. Nie tylko żebyśmy go strzegli, ale żebyśmy je powiększali! Podczas gdy w powszechnym użyciu słowo „talent” wskazuje na wybitną zdolność indywidualną – na przykład talent w dziedzinie muzyki, sportu i tym podobne – to w przypowieści talenty przedstawiają dobra Pana, które On nam powierza, abyśmy sprawili, że przyniosą zysk. Dół wykopany w ziemi przez służę „złego i gnuśnego” (w. 26) wskazuje na strach przed ryzykiem, blokujący kreatywność i płodność miłości. Ponieważ lęk przed ryzykiem miłości nas blokuje. Jezus nie prosi nas, byśmy przechowywali Jego łaskę w kasie pancernej! Jezus nas o to nie prosi, ale chce, abyśmy używali jej z pożytkiem dla innych. Wszystkie dobra, które otrzymaliśmy, są po to, aby je dać innym, i w ten sposób się

pomnażają. [...] Każde środowisko, nawet najbardziej dalekie i niedostępne, może stać się miejscem, w którym można pomnażać talenty. Nie ma sytuacji czy miejsc, w których niemożliwe byłyby chrześcijańskie obecność i świadectwo. Świadectwo, jakiego żąda od nas Jezus, nie jest zamknięte, jest otwarte, zależy od nas.

↑ Franciszek, *Nie ukrywajmy naszej wiary. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”*, 16.11.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_16112014.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

”

Podobnie też jest z królestwem niebieskim jak z pewnym człowiekiem, który mając się udać w podróż, przywołał swoje sługi i przekazał im swój majątek. Jednemu dał pięć talentów, drugiemu dwa, trzeciemu jeden, każdemu według jego zdolności, i odjechał. Zaraz ten, który otrzymał pięć talentów, poszedł, puścił je w obieg i zyskał drugie pięć. Tak samo i ten, który dwa otrzymał; on również zyskał drugie dwa. Ten zaś, który otrzymał jeden, poszedł i, rozkopawszy ziemię, ukrył pieniądze swego pana. Po dłuższym czasie powrócił pan owych sług i zaczął rozliczać się z nimi. Wówczas przyszedł ten, który otrzymał pięć talentów. Przyniósł drugie pięć i rzekł: „Panie, przekazałeś mi pięć talentów, oto drugie pięć talentów zyskałem”. Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!”. Przyszedł również i ten, który otrzymał dwa talenty, mówiąc: „Panie, przekazałeś mi dwa talenty, oto drugie dwa talenty zyskałem”. Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!”. Przyszedł i ten, który otrzymał jeden talent, i rzekł: „Panie, wiedziałem, żeś jest człowiek twardy: żniesz tam, gdzie nie posiałaś, i zbierasz tam, gdzie nie rozsypałaś. Bojąc się więc, poszedłem i ukryłem twój talent w ziemi. Oto masz swoją własność!”. Odrzekł mu pan jego: „Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że żnę tam, gdzie nie posiałem, i zbieram tam, gdzie nie rozsypałem. Powinieneś więc być oddać moje pieniądze bankierom, a ja po powrocie byłbym z zyskiem odebrał swoją własność. Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów. Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzucicie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów”.

↑ Mt 25,14-30; por. Łk 19,12-27.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek, przychodząc na świat, nie posiada tego wszystkiego, co jest konieczne do rozwoju życia cielesnego i duchowego. Potrzebuje innych. Pojawiają się różnice związane z wiekiem, możliwościami fizycznymi, zdolnościami umysłowymi lub moralnymi, wymiana, z której każdy mógł korzystać, oraz z podziałem bogactw¹⁰. „Talenty” nie zostały równo rozdzielone (por. Mt 25,14-30; Łk 19,11-27).

Różnice te są związane z planem Boga, który chce, by każdy otrzymywał od drugiego to, czego potrzebuje, i by ci, którzy posiadają poszczególne „talenty”, udzielali dobrodziejstw tym, którzy ich potrzebują. Różnice zachęcają i często zobowiązują osoby do wielkoduszności, życzliwości i dzielenia się; pobudzają kultury do wzajemnego ubogacania się [...].

↑ KKK 1936-1937.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Skarbem otrzymanym od Chrystusa trzeba się dzielić z innymi*. „Anioł Pański”, 16.11.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_16112008.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Nie ukrywajmy naszej wiary. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”*, 16.11.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_16112014.html [dostęp: 31.08.2022].

Góralski A., *Zasadnicze przesłanki skuteczności wychowania zdolnych. Szkice do pedagogiki zdolności*, Wydawnictwo JPBP, Warszawa 1991.

Grimm S., *Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole*, tłum. M. Horzowska, Wydawnictwo Moderski i S-ka, Poznań 2000.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper z okazji Międzynarodowego Roku Młodości*, 31.03.1985, w: tegoż, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007, s. 149-196.

Knopik T., *Zafascynowani światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2018.

Krąpiec A.M., *Starzenie się – dojrzewanie człowieka*, „Studia Philosophiae Christianae” 2000, nr 2, s. 107-113.

¹⁰ Por. KDK 29.

- Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka. Wspierająca funkcja rodziców*, Wydawnictwo Barbara, Wrocław 2000.
- McGinnis A.L., *Sztuka motywacji, czyli jak wydobyć z ludzi to, co w nich najlepsze*, tłum. W. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.
- Okoń W., *Zdolność*, w: tegoż, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 485.
- Oleś P.K., Drat-Ruszczak K., *Osobowość*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 652-764.
- Partyka M., *Zdolni, utalentowani, twórczy. Poradnik dla pedagogów, psychologów, nauczycieli i rodziców*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999.
- Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Stańczak M., *Doświadczenia rodzin w odkrywaniu i rozwijaniu zdolności dzieci – perspektywa pedagogiczna*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2019.
- Strelau J., Zawadzki B., *Psychologia różnic indywidualnych*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 765-846.
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 11, *O sprawnościach (1-2, qu. 49-70)*, tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983.
- Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t. 1, *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, red. W. Limont, J. Cieślukowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

